

100 ára ártíð Bjarna Benediktssonar, blaðaúrklippur, 30. apríl 2008.

Bjarni Benediktsson – Sigríður Björnsdóttir – Benedikt Vilmundarson – Fjölskyldan – Aldarminning –
Rannsóknarstyrkir Bjarna Benediktssonar

Tekið af vef Borgarskjalasafnsins

---

bjarnibenediktsson.is

Einkaskjalasafn nr. 360

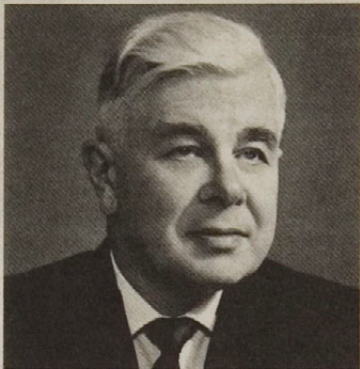
Fjölskyldan

Askja 3-14

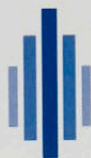
©Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Sjóður í nafni Bjarna Ben.

100 ár verða liðin frá fæðingu Bjarna Benediktssonar forsætisráðherra á morgun, 30. apríl, og í tilefni af því hefur verið stofnaður sjóðurinn Rannsóknarstyrkir Bjarna Benediktssonar. Verða fyrstu styrkir úr sjóðnum afhentir í Þjóðmenningarhúsinu á morgun. Markmið sjóðsins er að styrkja rannsóknir á þeim sviðum lögfræðinnar sem snerta innviði stjórnskipunarinnar og réttaröryggi borgaranna gagnvart leyfisvaldi og eftirliti stjórnvalda. Styrkir á svið hag- og stjórnmálasögu 20. aldar til okkar daga skulu veittir til að efla rannsóknir og dýpka skilning á umbreytingum í íslensku efnahagslífi, stjórnámálum og utanríkismálum

á 20. öld. Árlega verða veittir allt að þrjú styrkir á hvoru fræðasviði, einn upp á eina milljón og tveir 500 þúsund króna styrkir, og er markmiðið að sjóðurinn starfi í fimm ár.

BJARNI BENEDIKTSSON
RANNSÓKNARSTYRKIR

BOÐSKORT

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

BJARNI BENEDIKTSSON

100
ÁRA

Hinn 30. apríl, klukkan 16.00, verður þess minnst með athöfn í Þjóðmenningarhúsinu við Hverfisgötu, að 100 ár eru liðin frá fæðingu Bjarna Benediktssonar.

Í tilefni tímamótanna hefur verið stofnaður sjóðurinn Rannsóknarstyrkir Bjarna Benediktssonar til að styrkja rannsóknir á sviði lögfræði og sagnfræði.

Við athöfnina, sem stjórnað er af Ragnhildi Helgadóttur, fyrrverandi ráðherra, skýra formenn dómnefnda, Anna Agnarsdóttir, sagnfræðiprófessor, og Róbert R. Spanó, lögfræðiprófessor, frá fyrstu rannsóknarstyrkþegum.

Jónas H. Haralz, fyrrverandi bankastjóri, flytur ávarp og erindi flytja dr. Þór Whitehead, prófessor í sagnfræði, og Ragna Árnadóttir, settur ráðuneytisstjóri dóms- og kirkjumálaráðuneytis.

Þá opnar Ólafur F. Magnússon, borgarstjóri, vefsíðuna www.bjarnibenediktsson.is sem er á vegum Borgarskjalasafns.

Yður er hér með boðið til athafnarinnar í Þjóðmenningarhúsinu kl.16.00, miðvikudaginn 30. apríl og að þiggja veitingar að henni lokinni.

Stjórn sjóðsins

Rannsóknarstyrkir Bjarna Benediktssonar

Borgarskjalasafn

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur
BJARNI BENEDIKTSSON

100
ÁRA

Fræðimenn fengu 3,5 milljónir

■ Fimm styrkir veittir úr sjóðnum Rannsóknarstyrkir Bjarna Benediktssonar ■ Vefsíðan www.bjarnibenediktsson.is opnuð

Fyrstu styrkir úr sjóðnum Rannsóknarstyrkir Bjarna Benediktssonar voru afhentir við hátíðlega athöfn í Þjóðmenningarhúsinu í gær, að upphæð samtals 3,5 milljónir króna. Við sama tækifæri var vefsíðan www.bjarnibenediktsson.is formlega opnuð.

Markmið sjóðsins er að styrkja rannsóknir í lögfræði og sagnfræði. Stefnt er að því að sjóðurinn starfi í fimm ár. Anna Agnarsdóttir, sagnfræðiprófessor og formaður dómnefndar vegna styrkja til rannsókna á sviði hag- og stjórnmála-sögu, sagði að árlega yrðu veittir allt að þrjú rannsóknarstyrkir á sviði hag- og stjórnmálasögu 20. aldar til okkar daga. „Þeir skulu veittir til að efla rannsóknir og dýpka skilning á umbreytingum í íslensku efnahagslífi, stjórnmálum og uttanríkisáttum á 20. öld.“

Fjórar umsóknir bárust um styrki til sagnfræðirannsókna á sviði hag- og stjórnmálasögu 20. aldar til okkar daga. Ákvörðun útlutunarnefndar byggist á faglegu mati, gæðum rannsóknarverkefnis, færni og reynslu umsækjanda til að stunda rannsóknir auk aðstöðu hans til að sinna verkefnum. Tvær umsóknir uppfylltu sett skilyrði. Skafti Ingimarsson, doktorsnemi í sagnfræði við hugvísindadeild Háskóla Íslands, hlaut einnig 500.000 kr. styrk fyrir rannsóknarverkefnið Upphaf og þróun kommúnistahreyfingarinnar á Íslandi. Reynir Berg Þor-

valdsson, meistaranemi í sagnfræði við hugvísindadeild Háskóla Íslands, hlaut 500.000 kr. styrk fyrir rannsóknarverkefnið Óflun og úrvinnsla heimilda er varða leiðtoga-fundinn í Reykjavík 1986.

Þrjú styrkir í lögfræði

Róbert R. Spanó, lögfræðiprófessor og formaður dómnefndar vegna rannsóknarstyrkja í lögfræði, sagði að stefnt væri að því að sjóðurinn veitti árlega á árunum 2008 til 2012 allt að þrjú styrki til rannsókna á sviði stjórnsýslu og stjórnskipunarrettar. Sex umsóknir hefðu borist og ákveðið hefði verið að styrkja þrjú verkefni.

Trausti Fannar Valsson, lögfræðingur og doktorsnemi í sveitarstjórnarrétti við lagadeild Háskóla Íslands, hlaut styrk að upphæð ein milljón króna fyrir rannsóknarverkefnið Ólögbundin verkefni sveitarfélaga og er það liður í ritun doktorsritgerðar.

Margrét Vala Kristjánsdóttir, lektor við lagadeild Háskólans í Reykjavík og Ragnhildur Helgadóttir, prófessor við sömu deild, hlutu 500.000 kr. styrk fyrir rannsóknarverkefnið Inntak og beiting 15. gr. stjórnarskrárinnar.

Oddný Mjöll Arnardóttir, prófessor við lagadeild Háskólans í Reykjavík, hlaut einnig 500.000 kr. styrk fyrir rannsóknarverkefnið Visindarannsóknir á heilbrigðissviði – lagaumgjörð stjórnsýslu og réttarvernd þátttakenda.

Fyrsti hópurinn Styrkþegar með formönnum dómnefnda og þremur af fjórum börnum Bjarna Benediktssonar. Frá vinstri: Björn Bjarnason, Róbert R. Spanó, Anna Agnarsdóttir, Reynir Berg Þorvaldsson, Trausti Fannar Valsson, Margrét Vala Kristjánsdóttir, Ragnhildur Helgadóttir, Skafti Ingimarsson, Oddný Mjöll Arnardóttir, Guðrún Bjarnadóttir og Valgerður Bjarnadóttir.

Morgunblaðið/Kristinn Ingvarsson

Gjöf Ólafur F. Magnússon, borgarstjóri í Reykjavík, þakkar fyrir hönd borgarinnar systkinunum Birni Bjarnasyni, Guðrúnu Bjarnadóttur og Valgerði Bjarnadóttur fyrir einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar.

Skjölín nýttast við ritun Íslandssögunnar

Eftir Ylfiu Kristínu K. Arnadóttur
ylfa@mbl.is

Viðamikil einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar, fyrrverandi borgarstjóra og forsætisráðherra, var afhent Borgarskjalasafni Reykjavíkur til varðveislu og eignar í gær. Björn Bjarnason dómsmálaráðherra og sonur Bjarna Benediktssonar afhenti safnið fyrir hönd erfingja Bjarna en í gær voru liðin 100 ár frá fæðingu hans.

Við þetta tilefni sagði Björn að um afar merkilegt safn væri að ræða sem væri mikið að vöxtum og í því væri margan fróðleikinn að finna. „Ég tel að með þessu safni fái Borgarskjalasafn ákaflega mikilvægar heimildir sem munu nýtast fyrir Reykjavík og þjóðina alla við ritun Íslandssögunnar á fyrri hluta 20. aldarinnar,“ sagði hann.

Fréttabréf frá æskuárunum

Svanhildur Bogadóttir borgarskjalavörður sagði safnið sér-

staklega heildstætt. „Safnið nær allveg frá æskuárunum Bjarna. Til dæmis eru þarna lítil fréttabréf sem hann hefur útbúið þegar hann var 8 til 12 ára. Síðan byrjaði hann í MR þegar hann var 12 ára og þarna eru glósur frá menntaskólaárunum, ritgerðir og slíkt og ítarlegar dagbækur frá háskólaárunum og allar glósur úr Háskólanum þegar hann var í lögfræðinámi. Þegar hann er 24 ára verður hann prófessor í lögfræði þannig að þarna eru kennslugögn hans úr Háskólanum. Síðan eru skjöl frá öllum hans pólitíska ferli,“ sagði hún.

Að sögn Svanhildar vinna starfsmenn Borgarskjalasafnsins nú hörðum höndum við að skrá skjölín. Búið er að grófskrá þau en stefnt er að því að safnið verði fullskráð og aðgengilegt fræðimönnum 1. febrúar 2009.

Mikilvæg heimild

Ólafur F. Magnússon borgarstjóri tók til máls að afhendingu lokinni

og fjallaði m.a. um það hve mörg skjöl söfnuðust oft saman hjá stjórnmálamönnum gegnum feril þeirra, bæði stjórnmálalegs eðlis og einnig af persónulegu tagi. Stjórnmálamennirnir og afkomendur þeirra lentu oft í vandræðum með það hvað gera skyldi við skjölín og oft lentu þau í glatkistunni. Skjölín þættu oft lítils virði á sínum tíma en þegar þau eltust og fjarlægð kæmist á atburðina, yrðu þau meiri.

„Einkaskjöl stjórnmálamanna eru mikilvæg heimildir um líf okkar og sögu. Þau gefa aðra mynd en opinber skjöl og aka oft og dýpka skilning okkar á einstökum atburðum og atburðarás. Jafnframt sýna þau oft betur en opinber skjölín hvaða rök lágu að baki ákvörðunum og atburðum í sögunni.“ Ólafur notaði tilefnið og vakti athygli á þeim möguleika að koma skjölum stjórnmálamanna til varðveislu á opinberum skjalasöfnunum eins og Borgarskjalasafni, Þjóðskjalasafni og handritadeild Landsbókasafns.

Hernámsandstæðingurinn Bjarni

Eftir Steinþór Guðbjartsson
steinthor@mbl.is

Dr. Þór Whitehead, prófessor í sagnfræði, flutti erindi við athöfnina í Þjóðmenningarhúsinu í gær og sagði að kalla mætti það „Hernámsandstæðingurinn og þjóðvarnarmaðurinn Bjarni Benediktsson“.

Í erindi sínu greindi Þór frá stíðri sambúð breska setulíðsins við Bjarna Benediktsson borgarstjóra á fyrsta hernámsárinu og sagði að á fyrstu árum síðari heimsstyrjaldarinnar hefði Bjarni verið einn helsti talsmaður hlutleysis og þjóðernissjónarmiða.

Deilt um flugvöllinn

Þór benti á að þegar Bjarni hefði verið kosinn borgarstjóri haustið 1940 hefðu Bretar óvænt byrjað að leggja flugvöll í Vatnsmýrinni. Bjarni hefði brugðist hart við og bedið Ólaf Thors atvinnumálaráðherra að gera allt sem hann gæti til þess að fá Breta til að hætta við flugvallargerðina. Flugvöllur myndi auka hættu af loftárásum Þjóðverja og væggt væri í bæjarbúum vegna þessar miklu hernadarframkvæmdar í næsta nágrenni við byggðina. „Sömu dagana og Bjarni varaði við hættunni af flugvöllinum, voru Þjóðverjar reyndar að undirbúa útrás herskips

Sagnfræði Dr. Þór Whitehead, prófessor í sagnfræði, flytur erindi sitt um Bjarna Benediktsson við athöfnina í Þjóðmenningarhúsinu.

Morgunblaðið/Kristinn Ingvarsson

frá Noregi suður í Atlantshaf, en óttuðust að breskar flugvélar mundu ráðast á skipið þegar það færi um Grænlandshaf. Þeir bjuggu sig þess vegna undir að senda stærstu sprengjuflugvélar sínar til árárs á flugvöll, sem þeir gerðu ráð fyrir að Bretar hefðu þegar lagt í Reykjavík. Stormur á Grænlandshafi forðaði Reykvikungum frá heimsókn þýsku flugvéla, en þær hefðu væntanlega reynt að kasta sprengjum sínum á einhver sýnileg skotmörk í bænum, þegar í ljós hefði komið að þar var enn enginn flugvöllur.“

Ólaf Thors tókst að miðla nokkuð málum um flugvallargerðina um veturinn. Þór sagði að sátt bæjarins við Breta hefði m.a. byggst á því að völlum næði ekki yfir mikið stærra svæði heldur en bæjarstjórnin hefði ráðgert að taka undir grasvöll við vestanverða Óskjuhlíð fyrir hernámið. En sáttin hefði ekki staðið lengi því 1941, þegar Reykjavíkflugvöllur hefði verið tekið í notkun, hefðu Bretar í þriggja knúð fram stækkað um á flugvallarstæðinu gegn vilja

bæjarins. Bjarni hefði m.a. bent á að flatarmál flugvallarins yrði nær 270 ha. en samfelld byggð í Reykjavík næði aðeins yfir um 250 ha. „Þessi deila á milli Bjarna og hersins snerist ekki aðeins um skipan mála á stríðsárunum heldur um framtíðarhagsmunum bæjarins, eins og við gerum okkur betri grein fyrir nú á dögum heldur en lengst af síðustu öld. Flugvöllurinn var lagður og síðar stækkaður margfalt í andstöðu við bæjaryfirvöld, sem töldu hann standa í vegi fyrir æskilegri þróun byggðarinnar í framtíðinni.“

Á svokölluðum Z-lista

Þór sagði að Bjarni hefði litið svo á að Bretar hefðu beitt Íslendinga ofbeldi og hernámið væri hnekki fyrir sjálfstæði, hlutleysi og þjóðarstolt Íslendinga. „Svo harður voru deilur Bjarna hins vegar við herinn, þegar verst lét að öryggislið Breta virðist hafa skráð hann um tíma á svokallaðan Z-lista yfir meinta Þjóðverjavnir sem átti að setja í gæslubúðir, ef hætta væri á innrás Þjóðverja.“

BJARNI BENEDIKTSSON ALDARMINNING

Bjarni Benediktsson fæddist á Skólavörðustíg 11A í Reykjavík hinn 30. apríl 1908 en lést í eldsvoða í Konungshúsi, síðar ráðherrabústað á Þingvöllum aðfaranótt 10. júlí 1970. Hann var sonur hjónanna Benedíks Sveinssonar alþingismanns og Guðrúnar Pétursdóttur húsmóður. Átti Bjarni sex systkini, þau Svein, Pétur, Kristjönu, Ragnhildi, Ólöfu og Guðrúnu.

Bjarni var tvíkvæntur, fyrri kona hans Valgerður Tómasdóttir, lést árið 1936 eftir aðeins eitt ár í hjónabandi. Kvæntist Bjarni síðari konu sinni, Sigríði Björnsdóttur, árið 1943 og átti með henni fjögur börn, Björn, Guðrúnu, Valgerði og Önnu. Sigríður fórst með manni sínum í eldsvoðanum á Þingvöllum og einnig barnungur dóttursonur þeirra, Benedikt Vilmundarson.

Bjarni ólst upp í Reykjavík, gekk þar í barnaskóla en tók inntökuþróf í Menntaskólann í Reykjavík árið 1920 og lauk þaðan stúdentsþrófi árið 1926, 18 ára að aldri.

Ragnhildur Ólafsdóttir frá Gegey, móðuramma Bjarna, rak til ársins 1919 kúabú á Háteigi í Reykjavík og var Bjarni kúasmali hjá henni og rak kýrnar inn í Fossvog á morgnana og sótti þær á kvöldin. Þá var hann nokkur sumur í fiskvinnu á Innra-Kirkjusandi, þar sem Bjarni, afi hans var verkstjóri. Hann var í sveit hjá Guðmundi Ólafssyni, ömmubróður sínum, á Lundum í Stafholtstungum. Þá var hann í síld á Siglufirði á námsárum sínum.

Bjarni settist í lagadeild Háskóla Íslands og lauk cand. juris-þrófi árið 1930 með hæstu einkunn sem þá hafði verið gefin. Árin 1930 til 1932 stundaði hann framhaldsnám í stjórnlagafræði við háskóla í Berlín og Kaupmannahöfn. Hann varð heiðursdoktor í lögfræði 1961 við Háskóla Íslands.

Er Bjarni sneri aftur til Íslands árið 1932 var hann skipaður prófessor í lögfræði við Háskóla Íslands, aðeins 24 ára. Hann lét af því embætti er hann tók við starfi borgarstjóra í Reykjavík árin 1940-1947. Hann hafði þá setið í bæjarstjórn Reykjavíkur fyrir Sjálfstæðisflokkinn frá 1934.

Bjarni gegndi starfi ráðherra í rúma tvo áratugi, lengst allra Íslendinga til þessa. Hann var utanríkis- og dómsmálaráðherra 1947-1949, utanríkis-, dóms- og menntamálaráðherra 1949-1950, utanríkis- og dómsmálaráðherra 1950-1953, dóms- og menntamálaráðherra 1953-1956, dóms-, heilbrigðis- og iðnaðarmálaráðherra 1959-1963 (fórsætisráðherra í veikindaförföllum Ólafs Thors september til desember 1961) og forsætisráðherra frá 1963 til dauðadags.

Hann sat í bæjarstjórn Reykjavíkur 1934 til 1942 og á alþingi sem þingmaður Reykjavíkinga frá 1942 til 1970. Sjá nánar um stjórnmalastörf.

Þau þrjú ár sem Bjarni sat ekki í ráðherrastól, 1956-1959, var hann einn ritstjóri Morgunblaðsins. Hann tók þátt í starfi fjölmargra nefnda og ráða, bæði á vegum Reykjavíkurborgar og ríkisins. Hann var mikilvirkur í starfi Sjálfstæðisflokksins, í miðstjórn frá 1936, varaformaður frá 1948 og formaður flokksins frá 1961 til dauðadags. Ennfremur var hann stjórnarformaður Almenna bókafélagsins frá stofnun þess árið 1955 til ársins 1970. Auk þess sat hann í stjórnnum Eimskipafélags Íslands, Árvakurs og Sparisjóðs Reykjavíkur og nágrennis um margra ára skeið.

Bjarni skrifaði fjölda greina og rita, meðal annars um íslenska stjórnlagafræði, stjórnmalasögu, réttarfar, utanríkismál, varnarmál og störf alþingis.

Morgunblaðið/Ólafur K. Magnússon

Morgunblaðið/Ólafur K. Magnússon

Fjölskyldan saman komin er Björn útskrifaðist sem stúdent árið 1964. Guðrún, Björn og Valgerður standa en Anna situr hjá foreldrum sínum.

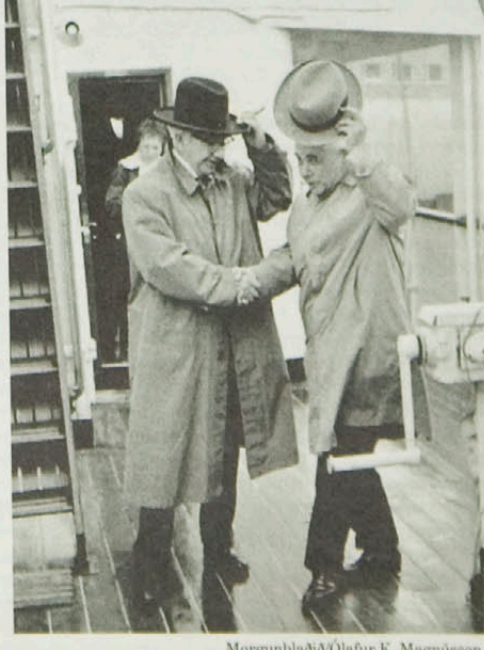
Morgunblaðið/Ólafur K. Magnússon

Jóhannes S. Kjarval listmálari og forsætisráðherrann ræða saman í Ráðherrabústaðnum.

Þjóðskjalasafn/Einkasafn Ólafar Benedíktsdóttur

Móðuramma Ragnhildur Ólafsdóttir fylgdist með bræðrunum Sveini, Pétri og Bjarna.

Morgunblaðið/Ólafur K. Magnússon

Samherjarnir og ráðherrarnir Ólafur Thors og Bjarni Benediktsson heilsast á þílfari Heklu.

Pjóðskjalasafn/Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar í garðinum með dætrasonunum Benedikt Vilmundarsyni og Bjarna Markússyni.

Pjóðskjalasafn/Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar Fjölskyldan á skírnardegi Önnu. Frá vinstri: Guðrún, Sigríður með Önnu, Bjarni, Valgerður og Björn.

Pjóðskjalasafn/Einkasafn Ólafar Benediktstöttur Bjarni var í framhaldsnámi í Berlín á árunum 1930 til 32. Hér er hann ásamt Sveini bróður sínum og Þórarni Benediktzt við þinghúsið í borginni.

Bræðurnir Bendikt og Halldór Blöndal í garðinum í Háteigi ásamt Bjarna og hundinum Týra, sumarið 1941 eða 42.

Björn, elsta barn Bjarna, mátar hatt föður síns.

Guðrún Pétursdóttir og Benedikt Sveinsson alþingismaður ásamt börnum sínum sjö. Bjarni er í aftari röð fyrir miðju.

KAUS BJARNA

Ég hef fyrir framan mig gamla mynd. Hún var tekin í garðinum í Háteigi sumarið 1941 eða 42 af okkur Benedikt bróður mínum, Bjarna Benediktssyni og gamla Týra. Það er gláðasólskin, Bjarni og Benedikt reyna að brosa framan í myndavélina og þíra aftur augun, en ég halla mér að Bjarna og hann strýkur mér um hnakkann. Gamli Týri lætur sér fátt um finnast. Myndin er skemmtileg og mér mikils virði, af því að hún vekur gamlar tilfinningar og minnr mig á, hversu góður Bjarni var okkur bræðrunum á sokkabandsárum okkar. Ég var í Grænuborg og fór oft heim til þeirra Sigríðar á Eiríksgötu 19 fimm, sex, sjö ára gamall. Sigríður tók mér eins og höfðingja og gaf mér Coca Cola. Hún var einstök kona, björt og hlý. Ég hef verið að reyna að rifja upp elstu minningar mínar af Bjarna án þess að hafa mynd að styðjast við, en kem þeim ekki alveg fyrir mig. Mér finnst ég fremur muna

eftir andrúmsloftinu eða áhrifunum. Það var mjög kært á milli hans og móður minnar og hátíð í bæ þegar hann heimsótti ömmusystur mínar á Laugavegi 66 og auðvitað var móðir mín þá aldrei langt undan. Það fór vel um alla og Bjarni lék á alls oddi.

Faðir minn og Bjarni voru á öndverðum meiddi í pólitík. Harðast var sótt að Bjarna í borgarstjórnarkosningunum 1946 og Sameiningarflokkur alþýðu, sósíalístaflokkurinn, á fljúgandi ferð. Bjarni hélt velli. Og þeir mágararnir, faðir minn og hann, hittust utan við Miðbæjarskólann eftir að hafa kosið og gengu í kringum Tjörnina. Löngu síðar á tíraárisaldri sagði faðir minn mér, að í þetta eina sinn hefði hann kosið Bjarna.

Ég varð þingfréttamaður Morgunblaðsins 1961 og sat því þingflokksfundi Sjálfstæðisflokksins. Ogleymanlegt var að fylgjast með samspili hans og Ólafs Thors. Bjarni stýrði fundunum af röggsemi og gerði stutta

grein fyrir helstu viðburðum í pólitíkinni í upphafi fundar. Það var fróðlegt, skemmtilegt og lærdómsríkt að fylgjast með því, hvernig hann lagði mál fyrir eða svaraði andstæðingum sínum í kappræðunni og auðheyrta flutningnum, hvort hann lagði upp úr ræðunni eða ekki. Stundum greip hann óvænt inn í umræður. Hann sat kannski í sæti sínu án þess að líta upp og virtist niðursökkinn í lestur, en kvaddi sér síðan skyndilega hljóðs og svaraði andstæðingi sínum líð fyrir líð – eða tók undir mál hans, sem gat komið mönnum í opna skjöldu. Gísli Jónsson menntaskólakennari var þingritari á háskólaárum sínum. Hann sagði mér, að þeim þingriturunum hefði þótt Bjarni erfíðastur allra þingmanna, efnisríkur, ekki innskotsorð eða málalengingar og flutningurinn viðstöðulaus.

Eitt atvik er mér alltaf minnisstætt um okkur Bjarna. Hann hafði haldið mikla ræðu

í þinginu og ég gerði útdrátt úr henni til birtingar í Morgunblaðinu upp á eina síðu eða eitthvað svoliðis með millifyrirsögunum og fór með hana upp í Háuhlið til yfirlestrar. Bjarni las hana yfir, sagði að útdrátturinn væri vel og vandlega unninn, en bætti síðan við brosandum að gallinn væri sá, að enginn nennti að lesa hann – af því að frásögnin væri öll í óbeinni ræðu. Hann sagði mér að lesa Snorra Sturluson og læra af honum í Heimskringlu, hvernig skipta ætti úr óbeinni ræðu í beina til að gera atburðarásina hraðari og merkinguna skýrari. Og ég reyndi að tileinka mér tækni Snorra.

Það er margt að minnst. Bjarni var á hátíndi síns ferils, þegar hann féll frá. Og einhvern veginn er það þannig, að þegar hann kemur mér í hug, er Sigríður þar líka. Þau Bjarni höfðu þroska hvort af öðru.

Haldór Blöndal

FRAMSÝNI Í VARNARMÁLUM

Miklar breytingar hafa orðið á varnar- og öryggismálum okkar Íslendinga á skömmum tíma. Hæst ber brott-hvarf varnarliðs Bandaríkjanna og þær breytingar á varnarsamningnum sem gerðar voru í tengslum við það. Í ljósi breyttra aðstæðna hafa íslensk stjórnvöld gripið til ráðstafana til að tryggja öryggi landsins. Í því felst gerð samstarfssamninga í varnar- og öryggismálum við Danmörku og Noreg, samkomulag við önnur NATO ríki um loftrýmiseftirlit, loftrýmigæslu og varnaræfingar á Íslandi, efling Landhelgisgæslunnar, yfirtaka Íslendinga á rekstri ratsjárstöðvanna og ýmissa varnartengdra mannvirkja auk nýrra varnarmálagá; allt er þetta til vitnis um þær fjölbreyttu ráðstafanir sem gripið hefur verið til síðastliðin tvö ár í tilefni af breytingum á varnarsamningnum. Að auki má nefna, að á vegum utanríkisráðuneytisins er unnið að gerð hættumats fyrir Ísland, m.a. í ljósi þeirra breytinga sem orðið hafa í alþjóðlegu öryggisumhverfi.

Lengi hefur legið fyrir á ásetningur Bandaríkjanna að draga úr viðveru sinni hér á landi. Engu að síður var það óvænt, sérstaklega í ljósi áratuga samstarfs ríkjanna á grundvelli varnarsamningsins, að Bandaríkjamennt skyldu einhliða tilkynna um heimkvæðningu síðustu sveita sinna og herþotna í miðju samningaferli ríkjanna um breytingar á

samningnum. Þótt varnarsamningurinn sé enn í gildi, verður ekki fram hjá því litið að straumhvörf urðu í samstarfinu þegar ljóst varð að Bandaríkjamennt hygðust ekki lengur hafa hér fasta viðveru. Frá þeim tíma var ljóst að við Íslendingar myndum í ríkari mæli þurfa að axla eigin ábyrgð á vörnum landsins en hingað til.

Sú stefna sem mótuð var í varnarmálum Íslendinga um miðja síðustu öld hefur haft áhrif á ákvarðanir stjórnvalda við þessar breyttu aðstæður. Sérstaka þýðingu hefur aðild okkar að Atlantshafsbandalaginu haft en aðildin, ásamt varnarsamningnum, hefur verið hornsteinn íslenskrar varnar- og öryggisstefnu í rúma hálfu öld. Á 100 ára fæðingaráfmæli Bjarna Benediktssonar er fullt tilefni til að rifja upp að málafylgja hans réð einna mestu um að aðild Íslands að Atlantshafsbandalaginu var samþykkt hinn 30. mars 1949 af Alþingi. Tveimur árum síðar, þann 8. maí 1951, skrifaði Bjarni síðan undir varnarsamninginn við Bandaríkin fyrir hönd íslenskra stjórnvalda.

Á þessum árum mótaði Bjarni Benediktsson öðrum fremur varnar- og utanríkisstefnu Íslands. Engum ætti að dyljast að á stjórnmálaferli sínum lagði Bjarni alla tíð mest kapp á að Ísland öðlaðist fullt sjálfstæði og viðhélði því síðan sem frjálst og fullvalda ríki, jafnt öðrum í samfélagi þjóðanna. Það ógn-

arástand sem myndaðist í kalda stríðinu leyfði hins vegar ekki að Ísland væri án nokkurs viðbúnaðar og stæði utan varnarbandalaga. Samvinna við vestræn lýðræðisríki var eina leiðin til að tryggja öryggi landsins og sjálfstæði. Þannig varð grunnur utanríkisstefnu Íslendinga þegar á fyrstu árum lýðveldisins frelsi og sjálfstæði þjóðarinnar í bræðralagi lýðræðisríkja.

Bjarni Benediktsson var þó alltaf þeirrar skoðunar að erlendir her skyldi ekki vera lengur í landinu en þörf krefði og helst vildi hann að Íslendingar tækju sjálfir eins mikinn þátt í vörnum landsins og mögulegt væri. Segja má að á undanföllum árum hafi skapast betri skilyrði til þess en áður voru fyrir hendi.

Það hljóta að teljast mikil tíðindi, að nánast í einni hendingu hafi myndast jafn-rík samstaða og raun ber vitni um að við Íslendingar öxlum fyllri ábyrgð á fyrirkomulagi varnarmála og kostnaði við að tryggja varnir og öryggi landsins. Sama gildir um þá ferðingu þeirra breytinga, sem átt hafa sér stað í málaflokknum, að sanngjarnt og rétt sé að Ísland kosti meiru til sameiginlegra varna Atlantshafsbandalagsins en gilt hefur fram til þessa. Ekkert af ofangreindu hefði mögulega getað gerst án þess að aðild okkar að Atlantshafsbandalaginu ætti sér viðtækan stuðning í samfélaginu.

Ný varnarmálalög fjalla um stjórnáslu varnarmála og samstarf og samskipti íslenskra stjórnvalda við erlend ríki, hermála-yfirvöld og alþjóðastofnanir á sviði öryggis- og varnarmála. Lögín, breytingar á varnarsamningnum og samstarf við grannríki og bandamenn í Atlantshafsbandalaginu taka mið af nýjum aðstæðum sem upp hafa komið og sverja sig í átt við þá stefnu, sem Bjarni Benediktsson markaði á sínum tíma, að við mótun varnar- og utanríkisstefnu landsins sé horft fram á veg, aðstæður í heimsmálum hafðar í huga og kappkostað að ná góðri samstöðu meirihluta landsmanna. Í grein Bjarna „Varnarmál Íslands“, sem hann skrifaði árið 1956, komu þessi sjónarmið skýrt fram:

„Svo sem menn greinir á um flest annað er eðlilegt, að þeir deili um þörfina á að verja Ísland og hvernig vörnunum skuli fyrir komið. Ágreiningur um þessi efni er einmitt líklegri en um ýmis önnur, svo snögg og mikil breyting sem orðið hefur á stöðu Íslands, þýðingu þess í hernaði og styrjalda-aðferðum yfirlit.

Þegar þetta er haft í huga, má segja, að merkilegri sé sá yfirgnæfandi einhugur, sem fram að þessu hefur lýst sér með þjóðinni í varnarmálum hennar, heldur en hitt, þótt sumir hafi þar skorizt úr leik.“

Bjarni Benediktsson

